

De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf

MARIJKE ROOSEN^a

VANHAELEMEESCH, D. (2015). *De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf*, Den Haag: Boom criminologie, 385p.

Panopticon, 37 (3), 245-248
© 2016 Maklu | ISSN 0771-1409 | Mei 2016

^a Doctoraatsstudent, Vrije Universiteit Brussel (corresp.: marijke.roosen@vub.ac.be).

Het boek bevat de weergave van een doctoraatsproject dat liep aan de UGent, uitgevoerd door dr. Delphine VANHAELEMEESCH, onder promotorschap van Prof. dr. Tom VANDER BEKEN, in de periode tussen 2010 en 2015. Het onderzoek had tot doel om inzicht te verschaffen in de beleving van personen die onder elektronisch toezicht (ET) werden geplaatst. Daarnaast brengt het onderzoek ook de beleving van de huisgenoten van personen onder ET in kaart. Tenslotte maakt de onderzoeker een vergelijking van het ET met de beleving van de gevangenisstraf.

Het boek start met een zeer beknopte synthese van de wijze waarop het ET werd toegepast op het ogenblik van het empirisch onderzoek (maart 2011-januari 2013). Deze synthese levert meteen het kader van waaruit de resultaten moeten geïnterpreteerd worden. Het ET dat wordt beschreven in het boek, is het ET zoals dat werd toegepast vóór de omzendbrief van 17 juli 2013. Toen startte het ET nog met een maatschappelijke enquête, uitgevoerd door de justitieassistent, die de toestemming van de huisgenoten in alle gevallen vroeg en een voorstel deed voor individuele voorwaarden. De veroordeelde diende de individuele voorwaarden na te leven, gecontroleerd door de justitieassistent. Daarnaast werden tijdvoorwaarden nageleefd, wat gecontroleerd werd door het toenmalige Nationaal Centrum voor Elektronisch Toezicht (NCET, dat intussen ophield te bestaan en is vervangen door het Vlaams Centrum voor Elektronisch Toezicht en het Centre de Surveillance Electronique). Vanaf de omzendbrief van 17 juli 2013 komt hierin verandering voor de groep veroordeelden die een gevangenisstraf tot drie jaar uitzit onder ET. Vanuit overwegingen met betrekking tot de efficiëntie van de procedure, wordt de taak van de justitieassistent ernstig ingeperkt, wordt de toestemming van de huisgenoten niet langer gevraagd in de gevallen waarin de veroordeelde het ET uitzit op zijn domicilieadres en worden individuele voorwaarden nog slechts uitzonderlijk opgelegd.

Het onderzoek vertrekt vanuit een sociaal-constructivistisch uitgangspunt en hanteert een inductief onderzoeksdesign. De opbouw van het boek volgt deze logica. Er wordt gestart met de bevindingen van het eigen empirisch onderzoek en de terugkoppeling naar de literatuur gebeurt pas later. Op die manier tracht de onderzoeker zo dicht mogelijk aan te leunen bij de ervaringen van de respondenten. Die worden levendig weergegeven door citaten, die de lezer meenemen in de beleving zoals verwoord door de veroordeelden zelf.

Het empirisch onderzoek werd uitgevoerd in twee Justitiehuisen (Justitiehuis Gent en Justitiehuis Brugge, resp. april – juni 2011 en maart – juni 2012) en in de gevangenis van Gent

(januari 2013). In totaal werden 104 personen bevraagd aan de hand van semi-gestructureerde interviews, waarvan 74 veroordeelden en 30 huisgenoten.

Het onderzoek bespreekt een veelheid aan thema's en het is onmogelijk om ze hier allemaal op te sommen. Er wordt onder meer ingegaan om de redenen voor het kiezen voor het ET; de beleving van tijd, de eigen woning, vrije tijd en vrijheid; de effecten van het ET op de veroordeelden, anderen en de invloed op de partnerrelatie; de perceptie van privacy en re-integratie en de reacties van de omgeving op het ET. De onderzoeker tracht steeds waar mogelijk de terugkoppeling te maken met de beleving van de gevangenisstraf, door respondenten met ervaringen met de gevangenisstraf hierover te bevragen en hen zelf de vergelijking te laten maken.

Over het algemeen stelt het onderzoek dat de beleving van het ET eerder positief is. De meeste respondenten verkiezen ET boven de gevangenisstraf. Het ET wordt gezien als een leerrijke ervaring, die de toekomst van de veroordeelden niet schaadt. Toch wordt het ET wel ervaren als een straf. Het punitief karakter zit voornamelijk in de beperkte vrijheid, die maakt dat bepaalde activiteiten niet worden uitgeoefend of stress met zich meebrengen. Hoewel er wel sprake is van vrijheid, is er toch een opgesloten gevoel, doordat de vrije tijd beperkt is en er rekening moet worden gehouden met het uurrooster. Bovendien blijkt het aantal uren vrije tijd voor sommigen niet te volstaan om bepaalde rollen te vervullen (bijvoorbeeld die van ouder, gezinshoofd of kind). De controle tijdens het ET is voelbaar, maar minder zichtbaar in vergelijking met de gevangenisstraf. De veroordeelden zijn zich bewust van het gegeven dat ze gecontroleerd worden, maar zijn niet op de hoogte hoe en wanneer dat precies gebeurt. Aangezien ze ET beschouwen als een straf, hebben ze hier echter geen problemen mee. De gevangenisstraf wordt daarentegen gezien als negatief en respondenten geven aan dat het gevoel van opgesloten te zijn erg doorweegt.

Werk blijkt een relevante factor in de beleving van het ET. Veroordeelden die over werk beschikken, zijn overdag langere tijd weg van huis, waardoor het ET voor hen draaglijker is. Op het ogenblik dat het onderzoek werd uitgevoerd, was het nog noodzakelijk om te beschikken over een zinvolle dagbesteding tijdens het ET. Veroordeelden onder ET moesten daarom op zoek gaan naar werk indien zij daar niet over beschikten, of moesten er een andere zinvolle dagbesteding op nahouden, zoals het volgen van een opleiding. Dit is niet langer het geval voor de grootste groep van veroordeelden onder ET, zijnde zij die een gevangenisstraf tot en met drie jaar onder ET uitzitten.

Ook de ruimte waarin het ET wordt uitgezeten speelt een rol. Zo is het ET moeilijker voor degenen die het moeten ondergaan in een studio in vergelijking met degenen die verblijven in een woning met een grotere oppervlakte. Ook de verplaatsingen die de betrokkenen moeten uitvoeren, bepalen in sterke mate de beleving van het ET. Personen die bijvoorbeeld het openbaar vervoer nemen ondervinden stress ten gevolge van mogelijke vertragingen, die kunnen zorgen voor ongewilde overtredingen van het uurrooster. Verder blijkt het niet ongebruikelijk dat activiteiten buitenshuis worden ingeperkt in de tijd of worden vermeden om niet het risico te lopen om overtredingen van het uurrooster te begaan. Een goede planning kan helpen om stress ten gevolge van het moeten naleven van het strikte uurrooster te verminderen. Door de noodzaak om activiteiten vooraf goed te plannen, vermindert het ET de mogelijkheid van spontaneïteit. Anderzijds helpt het de veroordeelden om een meer gestructureerde levensstijl te ontwikkelen.

Hoewel ET wordt gezien als een positieve straf en wordt verkozen boven de gevangenis, kunnen we op basis van dit onderzoek niet stellen dat het zou gaan over een softe sanctie. ET is zwaar en kan zelfs leiden tot depressieve gevoelens. Deze negatieve ervaringen zijn sterker in de beginfase. De onderzoeker onderscheidt een aantal fasen die de veroordeelden doormaken alvorens het ET te aanvaarden. Eerst is er een periode van gewinning, waarbij

de veroordeelden zich aanpassen aan het ET. Daarna treedt een periode van stabilisatie op, waarbij een routine wordt ontwikkeld die toelaat om te gaan met de beperkingen van het ET. De laatste fase is die waarin het ET wordt aanvaard, waarbij de betrokkenen het ET leren relativeren. Om het ET te kunnen aanvaarden, is het belangrijk om de einddatum en de duur ervan te kennen.

Het onderzoek brengt ook de ervaringen met de begeleiding door de justitieassistent in kaart. Deze justitieassistent bepaalt in belangrijke mate de beleving van het ET. Hij of zij kan drie rollen vervullen: controle, ondersteuning en begeleiding. Het onderzoek maakt niet duidelijk wat het relatieve belang van deze rollen is. Duidelijk is wel dat de justitieassistent een erg belangrijke rol speelt in de beleving van de onder toezicht gestelden. De auteur beschrijft het ET dan ook als 'mensenwerk'. De begeleiding wordt echter ervaren als eerder oppervlakkig. De justitieassistent bespreekt voornamelijk de praktische aspecten die verbonden zijn aan het ET en staat volgens de respondenten (te) weinig stil bij het verloop van het ET en de moeilijkheden en noden die optreden tijdens de uitvoering ervan.

Het onderzoek richt zich niet enkel op de ervaring van de veroordeelden onder ET, maar tevens op diens huisgenoten. Uit de resultaten blijkt dat de huisgenoten in sterke mate het ET mee ondergaan. De ervaringen van de huisgenoten verschillen niet sterk van die van de veroordeelden zelf. Zo is hun bewegingsvrijheid ook beperkt, omdat ze vaak uit solidariteit thuis blijven bij de veroordeelde wanneer die niet buiten mag. Dit neemt echter niet weg dat de huisgenoten het ET als positiever ervaren dan de gevangenisstraf, onder meer omdat de veroordeelde in zijn vertrouwde thuismilieu kan zijn.

Wanneer de veroordeelden en huisgenoten partners zijn en zij een goede verstandhouding hadden voor het ET, blijft deze goede verstandhouding meestal bestaan. Toch ontstaan er als gevolg van het ET soms ernstige discussies, als gevolg van de controle die de veroordeelde ervaart door de huisgenoot, de huisgenoot die ervaart dat diens interesses en behoeften worden vergeten, de veroordeelde die een negatieve gemoedstoestand afreageert op de huisgenoot, discussies over het uitvoeren van dagelijks activiteiten (of het gebrek daaraan) en spanningen als gevolg van het constant samenzijn. De huisgenoten moeten zich dan ook, net zoals de veroordeelden, aanpassen aan het ET, en dat voornamelijk omdat de veroordeelde veel thuis doorbrengt.

Verder beïnvloedt het ET ook het sociale leven van de huisgenoten. De huisgenoten zijn vaak degenen die de afwezigheid van de betrokkene moeten verantwoorden ten aanzien van de buitenwereld. Daarbij willen ze niet altijd het ET bekendmaken aan anderen.

De huisgenoten ondergaan niet alleen het ET mee met de veroordeelden. Ze spelen ook een belangrijke rol in het slagen van het ET. Het onderzoek identificeert diverse rollen die de huisgenoten waarmaken tijdens de uitvoering van het ET. De eerste rol is die van de helper, waarbij de huisgenoten taken op zich nemen die de veroordeelden ten gevolge van het ET niet kunnen waarnemen. Vervolgens kan de huisgenoot de rol van sociaal assistent vervullen, in die zin dat ze de betrokkenen ondersteunen door hen aan te moedigen en te luisteren naar moeilijkheden. De derde en laatste rol die beschreven wordt in het onderzoek, is die van controleur. De huisgenoten moedigen de veroordeelden aan de voorwaarden na te leven en controleren het uurrooster.

De auteur linkt de bevindingen van het eigen onderzoek naar die met de literatuur over *pains of imprisonment*, van waaruit ze verschillende kaders bespreekt. De onderzoeker stelt dat het ET virtuele grenzen installeert, die maken dat de klassieke *pains* vervagen, maar nieuwe *pains* ontstaan. Deze nieuwe *pains* zijn minder zichtbaar, zo beargumenteert de auteur, en bestaan voornamelijk uit psychologische druk (stress, angst, onzekerheid), spanningen als gevolg van de beperkingen voor het sociaal leven en moeilijkheden met het vinden van werk omwille van de beperkingen die het ET met zich meebrengt.

Onderzoek naar elektronisch toezicht is, hoewel de relevantie van deze sanctie in de praktijk niet onderschat kan worden, nog steeds eerder schaars. Een bijdrage aan de literatuur omtrent het ET kan daarom enkel worden toegejuicht. Het onderzoek levert dan ook vernieuwende inzichten. Bovendien is het erg helder geschreven en krijgt de lezer een zeer uitgebreid overzicht van diverse aspecten van de beleving van het ET, en dat zowel van de veroordeelde zelf als van diens huisgenoten.

Het doel om zeer ruim te kijken naar de beleving van de gevangenisstraf en het ET, en de expliciete keuze om niet slechts één subgroep van gedetineerden te bevragen, gaat ten koste van een diepgaande analyse en zorgt ervoor dat het onderzoek vaak eerder oppervlakkig blijft. De onderzoeker stelt zelf ook te weinig aandacht te hebben gehad voor individuele verschillen tussen respondenten, waardoor de respondenten in het onderzoek te veel benaderd worden als een homogene groep. Op dit ogenblik blijven de onderzoeksvragen nog erg ruim. Hierdoor blijft het onderzoek steken op een zeer beschrijvend niveau. Het zou interessant geweest zijn om ook enkele verklarende onderzoeksvragen trachten te beantwoorden. Zo zou het interessant zijn om één en ander in verband te brengen met de kans op herroeping van het ET, bijvoorbeeld aan de hand van een diepte-onderzoek bij veroordeelden wier ET werd herroepen.

Niettemin levert het onderzoek een erg verdienstelijke poging om de beleving van het ET en de vergelijking hiervan met de gevangenisstraf in kaart te brengen. Verder stelt de onderzoeker dat er relatief weinig onderzoek werd verricht naar de beleving van het ET. Het onderzoek levert dan ook een verdienstelijke bijdrage om het bijna onontgonnen gebied van de beleving van het ET kenbaar te maken en dat op een zeer begrijpelijke en inzichtelijke wijze. De aandacht die door de onderzoeker wordt besteed aan de beleving van de huisgenoten is zeker een meerwaarde.

Het boek biedt niet alleen interessante inzichten vanuit een wetenschappelijk oogpunt. Het eindigt ook met zeer concrete aanbevelingen. De onderzoeker sluit het boek af met de kanttekening dat ET niet het wondermiddel is dat soms door het beleid naar voor wordt geschoven om diverse problemen aan te pakken. Het is een middel, maar geen doel op zich en het streven naar een zo hoog mogelijk aantal personen onder ET (bv. om redenen van kostenbesparing) gaat mogelijk ten koste van een kwaliteitsvolle invulling van het ET. We sluiten ons hierbij aan. Het boek uit een interessante bekommernis wat de praktijk en de toekomst van het ET betreft. We zien inderdaad een evolutie waarbij de technologische controle van gestandaardiseerde tijdsvoorwaarden steeds belangrijker wordt en waar dit ten koste gaat van een geïndividualiseerde aanpak. Het boek benadrukt terecht dat ET 'mensenwerk' is. Dit maakt dat het boek niet alleen een interessante bijdrage levert aan de wetenschap, maar zeker ook, en niet in het minst, relevante inzichten aanlevert voor het beleid dat gevoerd wordt rond ET.